

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА Й ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

Тетяна БАБЕНКО (Кіровоград)

У статті розглядається ціннісно-мотиваційний компонент та прояв індивідуальності в структурі інформаційної культури майбутнього вчителя історії.

В статье рассматривается ценностно-мотивационный компонент и проявление индивидуальности в структуре информационной культуры будущего учителя истории.

Ключові слова: інформаційна культура майбутнього вчителя історії, цінності, мотивація, особистісні якості та здібності.

Сучасні процеси становлення інформаційного суспільства, глобалізації та інформатизації в освіті зумовили нові вимоги до професійної діяльності та підготовки вчителя історії. Аналіз професійних вимог вчителя-історика, визначених у державних документах та наукових публікаціях, дає можливість стверджувати, що інформаційна культура є важливою складовою професіоналізму вчителя історії.

Оскільки інформаційна культура майбутніх учителів історії є складовою їхньої загальної та професійної культури, ми можемо стверджувати, що вона є особистісним утворенням, що не тільки визначає їхню інформаційну компетентність, але й містить інструментарій регулювання поведінки й діяльності майбутнього вчителя на засадах ціннісних орієнтацій та утворених на їхній основі мотивів (ціннісно-мотиваційний компонент).

Тому метою статті є розкрити зміст ціннісно-мотиваційного компоненту в структурі інформаційної культури майбутнього вчителя історії та визначити які якості і здібності необхідні для повноцінного формування інформаційної культури майбутніх учителів історії.

Ми враховуємо думку С. Вершловського, що професійна діяльність вчителя (у тому числі - інформаційна) має свою специфіку. З одного боку це обумовлено специфікою об'єкта і засобів педагогічної діяльності [8, 13-15], з іншого - закріпленими у професійній культурі ціннісними установками, нормами, мотивами та традиціями, що визначають зміст і спрямованість цієї діяльності. Отже, зміст ціннісного ядра інформаційної культури майбутніх учителів історії слід обґрунтовувати, виходячи зі змісту провідної діяльності (професійна, інформаційна) та цінностей професійної культури вчителів.

Ми спираємось на розуміння сутності цінностей у педагогічній культурології (С.Анісімов, А.Арнольдов, А.Здравомислов, В.Тугаринов та ін.), де цінності розуміються як якісні характеристики певної культури, що висвітлюють систему значень, смислів та пріоритетів, характерних для певної культури чи цивілізації, уособлюють змістовні характеристики духовного життя людини і суспільства [3].

На думку згаданих науковців, цінності є результатом активної діяльності суб'єкта, їхня сутність пізнається людиною і усвідомлюється лише у процесі суспільної діяльності, коли виявляється позитивна значущість певних об'єктів. Як зазначає більшість науковців, система індивідуальних цінностей є результатом інтеріоризації (засвоєння) особистістю цінностей суспільства, на їхній основі у людини формуються ціннісні орієнтації, як певні світоглядні регулятиви поведінки і діяльності. Як вважає С.Гончаренко, ціннісні орієнтації - вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті. Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій [2, 357].

В.Тугаринов виділяє дві групи цінностей: 1) цінності життя (загальнолюдські цінності); 2) цінності культури (професійної культури - Т.Б) [10].

В основі цінностей професійної культури вчителя знаходяться педагогічні цінності - сукупність ідей, принципів, правил, норм, що регламентують педагогічну діяльність і педагогічне спілкування.

Враховання результатів наукових досліджень Г.Вишпинської, М.Жалдака, Н.Морзе, І.Смирнової та власні практичні дослідження дозволяють виокремити провідні цінності, притаманні інформаційній культурі майбутніх учителів історії, такі як: цінність особистості суб'єкта інформації, творчості, спілкування, знання, істини, діалогу; повага до авторської думки, до інтелектуальної власності, цінність інформаційної безпеки, толерантність,

плюралізм думок, демократизм, громадянська позиція, відповідальність.

У науковій літературі, зокрема працях К.Абульханової-Славської [1], О.Леонтьєва [4], А.Петровського [6], С.Рубінштейна [7] визначено, що сформовані на засадах інтеріоризації цінностей ціннісні орієнтації та установки визначають особистісні мотиви поведінки й діяльності людини, її спрямованість, активність та самовизначення (що дозволяє розглядати останні категорії в якості критерії сформованості ціннісно-мотиваційного компонента інформаційної культури майбутніх учителів історії).

У сучасній психолого-педагогічній літературі мотивація характеризується як динамічний процес внутрішнього, психологічного і фізіологічного управління поведінкою, що включає його інновацію, напрям, організацію і підтримку. У психології мотивацію розглядають як процес породження і регулювання цілеспрямованої діяльності в конкретній ситуації і як сукупність внутрішніх властивостей людини, визначальних спрямованість не тільки даної діяльності, але всієї поведінки в цілому. Зокрема, С.Рубінштейн вважає, що до складу мотиваційної сфери входять потреби особистості, її інтереси, спрямованість, тобто те, що є особливо значущим для людини, що в кінцевому рахунку втілюється в якості мотивів і цілей її діяльності і визначає справжній стрижень, ядро особистості [7, 86]. В.Болгаріна розглядає мотив діяльності як результат усвідомлення соціальних установок. На її думку, мотив - це фактор, що перетворює постустановки в активну діяльність, дає змогу суб'єкту діяльності зіставляти конкретні ситуації з системою цінностей, якими він керується в поведінці [6, 76].

Відповідно до аналізу змісту професійної та інформаційної діяльності та наведеної вище класифікації цінностей інформаційної культури майбутніх учителів історії вважаємо за доцільне визначити такі провідні мотиви у змісті досліджуваного утворення:

1. Мотиви, що визначають спрямованість:

а) соціальні (бажання принести користь суспільству у процесі інформаційної та педагогічної діяльності);

б) професійні (пов'язані з забезпеченням професійної та інформаційної компетентності, успішності професійної діяльності);

в) особистісні (мотиви спілкування, задоволення інформаційних потреб, інформаційної безпеки).

2. Мотиви, що визначають інформаційну активність (саморозвитку; енергійність та наполегливість у досягненні мети; бажання бути корисним для оточення, соціуму;

прагнення до самореалізації, самоутвердження; участі у громадському житті; навчальні; пізнавальні; творчі).

3. Мотиви самовизначення (бажання опанувати певним статусом у професійній субкультурі, соціальній групі, суспільстві; мотиви саморозвитку; прагнення домогтися певних результатів у діяльності; прагнення одержати безпосередні переваги від інформаційної комунікації; мотиви самовдосконалення; самореалізації, кар'єрного зростання тощо).

Узагальнення вищенаведеного матеріалу дозволяє визначити, що зміст ціннісно-мотиваційного компонента інформаційної культури майбутніх учителів історії утворюють системи загальнолюдських та професійно значущих ціннісних орієнтацій та особистісних мотивів, які визначають ціннісне толерантне ставлення до історичної інформації, суб'єктів і явищ в інформаційному і навчальному середовищі, позиції інших людей; потребу в постійному оновленні знань про можливості застосування інформації та інформаційних технологій в професійному та загальнокультурному середовищі; повагу до інтелектуальної власності інших суб'єктів, коректне використання інформації; відповідальність за наслідки своєї інформаційної діяльності; спрямованість й активність у збагаченні інформаційної культури, професійне самовизначення у інформаційній діяльності.

Відповідно, особистісна мотивація майбутніх учителів формується як результат опанування на рівні свідомості ціннісними орієнтаціями та невідповідності між потребами «хочу» та способами задоволення цих бажань «можу», що часто зумовлюється невідповідністю у розвитку особистісних якостей і здібностей вимогам реальної чи майбутньої діяльності. Розвиток ціннісно-мотиваційного компонента інформаційної культури майбутніх учителів історії зумовлює активність і спрямованість особистості в професійно-інформаційній діяльності, саморозвиток проявів індивідуальності (особистісних якостей і характеристик майбутнього учителя історії).

Основою професійно-особистісного розвитку майбутнього учителя історії є індивідуальні здібності, під якими, як правило, розуміють індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність виконання діяльності або кількох діяльностей, які не зводяться до знань, умінь та навичок, але зумовлюють легкість та швидкість навчання новим способам та прийомам діяльності.

Ми враховуємо думку Л.Яновської, що професійні здібності є важливою підсистемою професійної майстерності... їх цілеспрямований

розвиток з початку навчання у ВНЗ служить засобом удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів історії, а це, в свою чергу, прискорює процес формування їх професійної усталеності та інформаційної культури. [11, 73]

Серед найбільш значущих професійних здібностей майбутніх учителів історії науковці найчастіше називають емоційну й фактологічну пам'ять, увагу, уяву, врівноваженість, мужність, вольові та комунікативні здібності (мова, мовлення, ввічливість, емоційна стійкість тощо).

Враховуючи вимоги до інформаційної й професійної діяльності майбутніх учителів історії та виокремленні І.Моргенштерном [5, 19] психологічні риси фахівця інформаційної сфери, ми вважаємо, що провідними психологічними якостями й здібностями у структурі інформаційної культури слід вважати:

- професійно розвинуту пам'ять на провідні історичні факти, події, явища, джерела інформації;

- евристичний склад мислення, здатність аналізувати, систематизувати та узагальнювати факти й явища історичного процесу;

- здібності, що забезпечують швидке й якісне одержання інформації з різних джерел (увага, здібності швидко читати, гарний зір, слух);

- мобільність (здатність швидко переходити від однієї теми до іншої, від одного джерела інформації до іншого);

- незаангажованість та творчість;

- розвинуту інтуїцію у роботі з інформацією, науково-дослідній та навчально-виховній діяльності;

- наполегливість, терплячість, волю та активність у задоволенні інформаційних потреб;

- об'єктивність, критичність, інтуїція, відповідальність та громадянськість у роботі з історичною інформацією;

- вербальні та комунікативні здібності;

- організаторські та прогностичні здібності;

- здібності рефлексії у роботі з інформацією та ІКТ.

Ми також враховуємо думку К.Платонова, який визначає, що свідомість, особистість і діяльність є найбільш взаємопов'язаними категоріями, що відображають феномени, що найбільш повно характеризують людину [7, 214]. У його концепції цілісної особистості виокремлено чотири підструктури, що враховують біологічні, індивідуально-неповторні, особливі та загальні властивості особистості фахівця.

До загальних властивостей особистості відносяться ідейні, політичні, моральні, правові, естетичні та інші якості, які є

підґрунтям індивідуальної свідомості особистості. Саме у свідомості людина здатна пізнавати навколишній світ, його сутність і смисли. Свідомість може направлятися на саму людину, її поведінку, переживання, набуваючи при цьому форми самосвідомості.

До індивідуально-неповторних якостей особистості вчителя належать індивідуальні особливості психічних процесів, світогляду, типу вищої нервової системи та темпераменту, фізичні якості, необхідні для професійної дальності. Сутністю індивідуальності особистості є відповідне ставлення до дійсності, яке пов'язане з її самодіяльністю. Ми згодні з К.Платоновим, що: "Індивідуальність - це не просто неповторне у особистості, а відповідний, особливий спосіб реалізації всезагальності" [7, 9]. Будучи критерієм цілісного розвитку особистості, індивідуальність виявляє свою сутність засобами самореалізації та у проявах професійної активності.

До особливих, професійно-значущих якостей відносяться якості особистості, пов'язані з індивідуальним професійним досвідом та професійною діяльністю. Ми враховуємо думку Л.Яновської, яка до професійно важливих якостей майбутнього вчителя історії відносить;

- впевненість у собі як професіонала - історика та педагога, педагогічну, ідейну та пізнавальну спрямованість;

- уміння регулювати свій емоційний стан, володіти голосом, мімікою, жестами;

- вольові якості;

- швидкість реакції на поведінку класу й окремих учнів,

- відсутність емоційної напруженості, страху перед дітьми,

- комунікативні якості та здібності;

- фізичні якості (витривалість, уміння зменшувати втомлюваність, тощо);

- уміння приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях;

- наявність потреби у самоосвіті.

Слід також зауважити, що загальний комплекс особистісних якостей, необхідних для успішності професійної діяльності, доповнюється специфічними якостями, які характеризують прояв індивідуальності майбутнього вчителя історії, його інформаційну культуру, а саме:

1. Прагнення: інтерес до сучасних способів інформаційного обміну та пошук нових способів інтенсифікації освітнього процесу на інформаційній основі;

- цілеспрямованість, потреба в постійному оновленні знань про можливості застосування інформаційних технологій у професійному та загальнокультурному середовищі;

- професійна мобільність та адаптивність в інформаційному суспільстві.

2. Особисті психічні якості:

- активність (професійна мобільність) у пошуку, переробці та трансляції інформації;

- відповідальність при роботі з технічними засобами, поєднання особистої свободи та відповідальності за інформаційну безпеку суспільства й особистості;

- впевненість у правильності прийняття нестандартних рішень.

3. Інформаційно-професійну позицію:

- ставлення до інформації, об'єктів та явищ в інформаційному середовищі, що швидко змінюється, критичне ставлення до інформаційного споживання;

- стиль педагогічного спілкування та взаємодія з людьми всередині інформаційного середовища, самооцінка та рефлексія на рівні інформаційних контактів;

- дотримання толерантності в комп'ютерній комунікації;

- самостійність, самокритичність, готовність поділитися інформацією.

Крім того, важливою умовою формування інформаційної культури майбутніх учителів історії є наявність психічного й фізичного здоров'я, відсутність психофізіологічні порушень, пов'язаних з роботою в інформаційному середовищі та з технічними засобами (Інтернет-комп'ютерні фобії тощо).

Визначені вище змістовні характеристики прояву індивідуальності дозволяють розглядати в якості критеріїв сформованості цього утворення як компонента інформаційної культури майбутніх учителів історії

психологічну готовність (як узагальнений показник розвитку комплексу особистісних якостей і здібностей, що уможливають ефективну інформаційну й професійну діяльність) та професійно-інформаційну усталеність.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абульханова-Славская И.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 285 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 357 с.
3. Здравомислов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Наука, 1986 – 451 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1982. – 254 с.
5. Моргенштерн И.Г. О профессии и личности библиографа // Сов. Библиограф. – 1983. - № 5. – С.13-22.
6. Петровский А.В. Формирование стратометрической концепции психологии коллектива. М.: Педагогика, 1979.
7. Платонов К.К. Структура и развитие личности. – М.: Наука, 1985.- 256 с.
8. Профессиональная деятельность молодого учителя: Социально-педагогический аспект. / Под ред. С.Г. Вершловского, Л.Н. Лесохиной. – М.: Педагогика, 1982 – 144 с.
9. Рубинштейн С.Л. Самосознание личности и её жизненный путь. // Собр. Соч. в 2т. – М., 1989 – Т.2.
10. Тугаринов В.П. О ценностях жизни и культуры. – Л., 1960. – 180 с.
11. Яновська Л.Г. Формування професійної усталеності майбутніх учителів історії у процесі навчання у вищих педагогічних закладах / Дис....канд. пед. Наук. – Одеса. – 2004. – 298 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Тетяна Василівна - кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки КДПУ ім. В.Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми формування інформаційної культури майбутніх вчителів історії.